EMENDATUR LIBER TERTIUS CICERONIS DE ORATORE.

Aliquanto serius quam speraveram redeo ad nobilissimos Ciceronis libros De Oratore, postquam ante hos duodeviginti annos nonnulla expromseram de emendandis duobus prioribus libris in II[do] Volumine Scholicorum Hypomnematum. Haud ita multo post luculenta prodiit eorumdem librorum editio Ellendtii, nec longo intervallo secuta est altera Orelliana. Ex horum eruditissimorum virorum industria et diligentia et doctrina multum me profecisse gratus agnosco: nam ut omittam ingenium et iudicandi acumen quo uterque in singulorum locorum interpretatione suam opinionem commendavit, insignis eorum opera accessio facta est subsidiorum quibus utatur is, qui e tam vasta varietate lectionis verum elici posse non desperet. De meo quod in hoc genere adderem nihil habebam praeter collationem Vossiani libri et Leidensis, e quibus tum nonnulla, quibus indigebam, commemoravi; integram collationem operaene pretium sit describere tum definiturus, si cum reliquis, quae hucusque editae sunt, conferendi otium habuero. Neque tamen nihil interea accesserat iis copiolis quas tum habebam: nam et ipse librum vetustum Vindobonensem, ex illorum mutilorum genere, diu ante sec. XV. scriptum, consulere potui, et e Gallicis Bibliothecis haud spernenda subsidia nactus sum, quorum partim, ante multos annos, Bethmanni, partim nuper Durievii diligentia subministravit.

Sed quum omnia ista tum demum intentissima cura consi-

deranda sint, quum quis ipsorum librorum textum, quem appellant, suo iudicio constituere suscipit, cuius rei nondum consilium depono, malo nunc in singulis quibusdam experiri quid ratio, etiam si forte deficiat Codicum Mss. auctoritas, suadeat, et nonnulla expromam quae in libro III[tio] nondum ab aliis viris doctis satis bene animadversa videbantur, si prius brevi attigero minime negligendam quaestionem de forma totius operis.

Videlicet non poenitet me eorum, quae disputavi de Ciceronis dialogo in Scholic. Hypomn. II. p. 23 sqq., quorum nullam rationem habuit Ellendtius in Introductione Vol. II. p. VIII. sqq. Igitur multum abest ut viro eruditissimo concedam ex iis verbis, quae Cicero scripsit ad Att. IV. 16. 3, Platonis aemulandi studium argui. Nullo modo cum Platonicis Dialogis Cicero est comparandus: ne ipsam quidem formam hanc sententiae explicandae vel solus vel princeps in Romanis literis condidit; quippe et alii nonnulli eadem ante ipsum usi erant, et dialogus Curionis commemoratur ab eo in Bruto 218, et Varronis διάλογον exspectare se scribit ad Att. XV. 13. 3; sed suo ingenio ac singulari orationis ubertati convenire magis iudicabat Aristoteleum dialogum, ita ut distributis sententiae demonstrandae partibus et plures disserentes introducerentur, et singulis μακρολογία illa concederetur, quam apud Platonem fugere solet Socrates. Omnino inique de Cicerone existimant qui contendunt formam horum similiumque librorum elaboratam esse ad alienum, quamvis praestantissimum, exemplum. Secutus sit sane aliorum auctoritatem: sed permultum abest ut intra eam constiterit, perfecit potius totum genus et accommodavit eorum ingeniis, qui tum erant, iisque studiis quae ista aetate ab optimo quoque colebantur: novum item hoc mihi excogitasse videtur ut prooemia singulis libris praemitteret, Graecis, credo, incognitum, ut si in sermone quem fingeret αὐτοπρόσωπος esse non posset, tamen haberet opportunum locum et explicandi consilii et operis, quod conderet, commendandi. Non perspexisse hoc Ellendtium puto, quum p. x. dicat »speciem colloquii maxime prooemiis ad »librum primum et alterum scribendis diligenter servavisse" Ciceronem. Atque in istarum literarum monumentis aestiman-

dis et aetatis rationem habendam esse existimo, et eius loci quem is qui scriberet scriptaque ederet in ea societatis conditione teneret: et si recte pronuntiat, verbi causa, Quinctilianus X. I. 107. *in epistolis, quamquam sint utriusque, nullam contentionem esse* inter Demosthenem et Ciceronem, ne tantillum quidem detrahi putabimus Demosthenis excellentissimis ingenii laudibus, quibus a Tullio superetur, sed politiorem illam humanitatem, quam in hoc admiramur, effloruisse ex multum diversa societatis indole hominumque inter ipsos commercio.

Poterat hic locus latius explicari, tum horum De Oratore librorum, quibus haud iniuria Cicero ipse (ad Att. XIII. 19. 4) maxime gloriabatur, virtutes ita excuti concedendum erat, ut simul quae offenderent notarentur, nisi properarem nunc ad id quod mihi propositum erat, ut pauca de multis in libro III^tio^ tractarem aliquanto melius, ut spero, quam hucusque a viris doctis factum est, in quibus si quid forte a me proferetur ab aliis occupatum, vere ignorantem me, non simulatione ignorantiae facere aequis iudicibus visum iri confido.

§ 3. *Hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, quum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse [tum] iudicatum, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a se superatum.* Non attinet defendere infinitivum (*esse iudicatum*) post ea quae Matthiaeus aliique recte explicuerunt, de quo genere ipse monui in Bibl. Crit. Nov. III. p. 85 et 361. Sed ferendum non est *vidi. Videmus constare* v. c. inter historiae scriptores, quorum libros usurpamus: Cicero hoc quod commemorat, audire potuit, non videre. Itaque corrigendum *audivi.* Et ita solet ista coniungere, *saepe audio*, ut Legg. I. 5. Brut. 252. et supra I. 129· infra III. 133.

§ 11. Leg. *temeritati.* cf. Pison. 72.

§ 12. Corrigendum *tum vitae flore.* — Sed magis attinet attendere § 13, in qua haec dicuntur: *mihi quidem — et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea quae nosmet ipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus cogitanti* cet. — Solet saepe in aliis vel virtutem

vel facultatem *incredibilem et singularem* laudare; sed non eo vanitatis et iactantiae ferri potuisse eum credo ut ita se ipsum laudaret. Ipsa compositio sententiae et consilium suadet ut corrigatur *incredibilia et singularia*, sicuti mox *summos labores nostros* appellat.

§ 22. *Una est enim, quod et ego hesterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesve delata est.* Non memini *locum*, ut in libro, ita in sermone appellari: ne illo quidem modo veteres scriptores τόπον usurparunt, ut demonstrat Valckenaerius ad Herod. II. 117, unum alterumque locum isto emblemate liberans, veluti Xenophontem Memor. II. I. 20. Sed ne decet quidem Crassum sic loqui, quippe non nisi semel Antonius (II. 34. fin. sqq.) eam sententiam adumbraverat. Quare totum illud *aliquot locis* a nescio quo annotatore adiectum abiiciendum videtur.

§ 22. *Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus* —. Corrupit veram lectionem qui putabat ideo quod *altius* et *humi strati* antecederent, requiri, *suspicere.* Sed *suspicere* unusquisque potest, nec est ulla peculiaris *suspiciendi* facultas. Legendum *suspicari*, i. e. quodammodo intelligere.

§ 26. *Una fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polyclitus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturae, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur.* Liberanda sunt haec inutilibus atque odiosis adeo supplementis, et primum *qui*, tum *fuerunt*, postremo *que* post *dissimillimi* abiiciendum. — In proximis: *et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua?* Si probantur ea quae nuper ad Oratorem et ad Brutum annotavi, corrigendum *mirabilius*, ut est in simili re § 197: contra §. 201. corrigendum *admirabile.*

§ 27. *Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quam apud Graecos Aeschylus,*

Sophocles, Euripides, quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Quod *cerni licet*, hoc erat, *res complures dissimiles inter se tamen consimili laude dignari* (§ 25.) non, *quam inter se isti poëtae dissimiles essent.* Veram orationis formam revocabimus: *atque id primum — cum oratoribus. Quam sunt inter sese — Accius dissimiles! quam — Euripides! quamquam omnibus — tribuitur.*

Similia offensioni sunt in iis, quae illis continuantur, § 28: *adspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia et naturas.* Quid attinebat *oratores* appellare, quos iam indicaverat, *eos* [*homines*] *— quorum de facultate quaerimus?* Tum, ut recte oratorum *naturas* appellari concedimus (ut supra II. 94.), minus recte *studia* dicuntur, quae *voluntates* essent dicendae (ut II. 92). Accedit quod *suavitas, acumen*, cetera quae in singulis praedicantur, neque *studia*, neque *naturae* sunt, sed virtutes et laudes. Totum hoc, *quid intersit — naturas*, ut molestum emblema expellendum censeo.

§ 31. De Cotta dicitur: *haeret in causa semper, et, quid iudici probandum sit, quum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit.* Totum locum *de argumentis* explicuit Antonius II. 162. fin. sqq., ita ut constet ea proprie appellari in ea oratione, cuius propositum sit *probare* et fidem facere. Itaque ibid. 176. ab illa argumentorum excogitandorum laude diversas alias in oratore laudes requirit. Apparet stolidum esse si dicatur, in probando *cetera argmenta omitti.* Deleamus *argumentis.*

§ 33. Crassus suum genus dicendi describens, dicit: *aliquanto me maior in verbis eligendis labor et cura torquet verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur.* Quid sit *exspectatio* in hac re dixi ad Oratorem 236, et nuper ad Brutum 88. Sed inscite additum *et silentio* expellendum est. *Silentium* appellatur fere eorum qui contemnunt, non curant, qui neque probari sibi aliquid, neque improbari significant. Ut, quum surgat orator, *silentium a corona significetur*, postulat in eo Cicero Brut. 290: sed ipsa oratio *clamores* et *admirationes* audientium exspectat: cf. I. 152. Brut. 164. 242. Orat. 107.

111. cet. Dial. de Oratoribus 39. Itaque Brut. 88. in Galbae laudibus hoc ponitur, quod ita dixisset *ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur.* Quodque exstat ad Qu. fratr. II. I. 1. *auditus est magno silentio* dicitur de Lupo, qui in senatu ita causam agri Campani egisset, ut nihil senatui probaret. Alio modo Livius XXXVIII. 10. 4. de Rhodiorum et Atheniensium legatis, qui in senatu *cum silentio auditi sunt.*

§ 34. Initio huius loci, post verba *tantae dissimilitudines*, abesse non potest verb. subst. *sunt.* Sed ita continuatur: *et in ea varietate fere melius a deteriore facultate magis quam genere distinguitur atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est.* In his postremis coni. *atque*, contra sententiam loci, nimis arcte copulat duo verba, *distinguitur* et *laudatur:* requiritur disertum indicium novi subiecti, legendumque *idque omne.* — In sqq., *non posse ea, quae inter se discrepant, iisdem praeceptis — formari*, postulat syntaxis ut corrigatur *discrepent.*

§ 37. — *ut, si non omnia quae proponerentur a me, ad omnium vestrûm studium — adhaerescerent* —. Et tempus et modum verbi *proponerentur* repudiat eius qui loquitur sententia. Legendum *proponentur.* Ita mox, *ut ad id, quodcumque agetur, apte dicamus.*

§ 39. *Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam.* Quid est illud, *quod ostendam?* Non *ostendi* poterat utendum iis verbis non esse, neque demonstrari: praecipere Crassus poterat. Sed qui meminisset ista fusius explicari ab eo infra § 153, de suo ex illis praeceptis apposuit ista, *parce ut ostendam*, quibus equidem facile careo.

§ 41. *de voce nondum ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur.* Nihili est *quasi*, sive quis *quasi coniunctum*, sive *quasi sermonem* intelligere velit: in neutro verbo translatio latet, quae ista particula mollienda sit: conf. § 165. Eodem vitio laborant haec, paullo post: *mollis vox aut muliebris aut quasi extra modum absona atque absurda*, ubi tamen non abiiciendum *quasi*, sed corrigendum *quae sit.*

§ 48. *praecepta Latine loquendi, quae puerilis doctrina tra-*

dit et subtilior cognitio ac ratio literarum alit aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant et lectio veterum oratorum et poëtarum. Miror doctissimos Editores tam patienter tulisse istam particulam *aut*, quae ne si per se quidem ferenda esset, alienissimo loco inculcatur. Sed et omnino intelligitur, et Ciceronis auctoritate (Brut. 258.) novimus opponi inter se *rationem* et *consuetudinem*: tum nullam disiunctionem admittit haec enumeratio. Abiecto illo, distinguendum — *ratio literarum, alit consuetudo.*

§ 50. *ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Dicere* ubi substantive ponitur (ut *in dicendo*) ipsam eloquentiam significat, quod ab h. l. alienum. Corrupit igitur loci elegantiam praep. *in.* Vult enim, istos quum dicant (*dicendo*) ipsos sibi obstrepere.

§ 51. Inutilibus interpretamentis turpata sunt haec: *vides — quam alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possimus — relictis ut rebus omnibus, te sectemur, te audiamus.* Laudo Ellendtium, qui duo postrema (*te audiamus*) delenda esse vidit. Sed certius multo est illa superiora, *quam te inviti audiamus* ex eadem perversa interpretandi sedulitate orta esse.

§ 52. *Nemo — umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant.* Ista, *si est aliter*, nulla syntaxi defendi possunt: ipsum, quod subiicitur, *irrident* sc. eum, arguit legendum esse *si aliter* sc. loquitur. Sed offendo in *tantummodo*, quod in ea compositione sententiae et rationi et perpetuae consuetudini adversatur: qui utramque perspectam habet, concedat mihi necesse est non nisi hoc Ciceronis esse, *neque — modo, sed — non*, deleto *tantum.* Non attinet hoc exemplis confirmare.

§ 54. Quum modo dixisset Crassus, non qui Latine loqueretur, aut qui ita diceret, ut qui adessent intelligerent quid diceret, oratorem esse habendum, sed eum, qui id tum ornate, tum apte faceret, subiicit haec: *qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius et iis hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos me auctore deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhe-*

torum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur. — Satis graves, opinor, rationes mihi persuadent priora illa (*qui ita* — *tribuendum*) insititia esse. Primum quo pertinebat istius dicti mentio? Nihil sane ad confirmandum id, quod modo dixisset; interrumpit potius seriem sententiarum; si quidem post illam veri oratoris delineationem aptissime sequitur rhetoricorum praeceptorum castigatio, quibus nihil ad illas virtutes proficeretur. Sunt praeterea in verbis ipsis nonnulla quae offendunt. Quid in libello quodam dixisset, ipse Antonius revocat supra I. 94, eandemque sententiam profitetur aliquanto post III. 189. Nolo nunc urgere hoc tantum dixisse Antonium, *eloquentem se vidisse neminem*, non *eos* qui ita dicerent: sed *eloquentiae nomen alicui tribuere* Latinum non est: multumque hinc diversum est quod dicitur supra II. 5, *eloquentiae nomen relinquendum est. Tribuere eloquentiam* i. e. concedere tantam in aliquo esse dicendi facultatem, recte dicitur, sicut *tribuere sapientiam* Brut. 292: sed *nomen eloquentiae* non nisi ipsi illi vel virtuti vel facultati tribui potest: conf. § 56. init. In reliquis (ne commemorem in illis satis inepte addi *adhuc*) advertunt me verba *omnem oratorum vim. Oratoris vis*, non *oratorum*, recte diceretur de praestantissima eius facultate. Sed corrigendum *oratoriam.* Satis crebro in talibus turbatum est.

§ 57. *Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes curanda sibi esse ac quaerenda et investiganda duxerunt.* Et unusquisque admonitus agnoscet, opinor, ista, *doctissimi* — *affluentes*, non dicam abundare, sed stolide inculcata esse, et verba ipsa arguunt imperitum scriptorem. *Nimium* ut dicatur *otium* respuit sana ratio reique natura. Tum, sicut recte dicitur de pluribus *eos otio abundare*, aut *diffluere* (infra § 122 et 131.) non item *otiis*, ita dicendum erat eos *ingenio affluere*, non *ingeniis.* Recte sane appellantur plurium hominum *ingenia;* itaque aetas, verbi causa, dici poterit *abundare ingeniis:* sed, et singuli (sicut ad Div. IV. 8. 1.) et omnes non nisi *ingenio* abundare possunt, ideoque idem vitium tollendum e § 59, nec dubitan-

dum quin supra II. 6. corrigendum sit *ingenio* -- *floruisse.* Postremo, inauditum est ut *ingenia uberrima* dicantur, quamquam *uberrimas artes* invenimus Brut. 332; siquidem ipsa *ubertas* non nisi in copia eius quod efficitur dici solet. — In postremis offendit *curanda*, quod nemo h. l. exspectet: et videtur remansisse dittographia eius, quod sequitur, *quaerenda:* itaque legatur, illo expuncto, *quaerenda sibi et investiganda duxerunt.*

§ 60. *Quorum princeps Socrates [fuit] is, qui omnium eruditorum testimonio totiusque iudicio Graeciae quum prudentia et acumine et venustate et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, iis qui haec, quae nunc nos quaerimus, tractarent, agerent, docerent, quum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio atque in iis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit sapienterque sentiendi et ornate dicendi scientiam re cohaerentes disputationibus suis separavit; cuius ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, quum ipse literam Socrates nullam reliquisset.* Haec qui attente consideret, ei fieri non potest quin sollemnem adeo copiae et ubertatis modum excessisse videatur Cicero. Sed apparebit hoc melius etiam si singulas longissimae enunciationis partes exploramus. Offendit primum *princeps* bis de Socrate usurpatum, quamquam non eodem utrobique modo. Sed certae rationi et consuetudini repugnat hoc, quum dicitur *Socrates is, qui omnium eruditorum testimonio* — *princeps fuit,* quoniam *is* pronomen ita demum relativo praemitti et solet et oportet, si vel peculiari nota quis ab alio distinguendus sit, vel id subiiciatur, quo ea quae sequuntur acrius arguantur, veluti Fin. I. 57: *clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse iucunde vivi, nisi sapienter honeste iusteque vivatur* cet. Non sane opus erat monere quis aut qualis omnino esset Epicurus, sed haec eius vox (*non posse* cet.) arguebat falso accusari eum, quasi *nimis voluptatibus deditus esset.* Nihil neque huius neque alterius generis nunc de Socrate praedicatur. In enumeratione ac distributione eorum quibus Socrates aliis omnibus praestitisse dicitur, omitto nunc coniungi *pruden-*

tiam, acumen, venustatem et *subtilitatem;* sed in sequentibus aliquanto melius aptiusque dixisset *elegantia* (non *eloquentia*), *varietate, copia.* Totum autem hoc, quum dicitur Socrates *omnium eruditorum testimonio totiusque iudicio Graeciae* illis virtutibus praestitisse, et per se verum excedit, et recedit a communi fama, quam Cicero non semel commemorat, cum *Apollinis oraculo sapientissimum* fuisse iudicatum. Quanto modestius et elegantius idem Crassus I. 47. *harum disputationum inventorem et principem longe omnium in dicendo gravissimum et eloquentissimum* (correxeram *elegantissimum*) *Platonem* appellat. Et hoc nimium est, *quam se cumque in partem dedisset,* si hoc dicitur, quodcumque disputandi genus et argumentum aggressus esset. Melius sane Antonius II. 161. Carneadis *vim incredibilem dicendi et varietatem* sic explicat: *qui nullam umquam rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnavit, quam non everterit.* Ipsa haec loquendi forma, *dare se in partem,* an Tulliana sit vehementer dubito: non certe defenditur eo, quod mox dicitur, *in omnem partem diffusae disputationes.* Ex his omnibus suspicio mihi confirmatur, omnia ista *fuit is — facile princeps,* a nescio quo male sedulo interposita esse, qui fortasse explicaturus esset quo scilicet nomine *princeps* diceretur Socrates.

§ 62. *Fuerunt etiam alia genera philosophorum, — Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt iam diu fracta et exstincta.* Non apparet qui sint *hi*, quorum *vi et disputationibus* ista fracta sint. Quid porro tam absonum est quam ut quis dicatur *vi frangere* aliquod genus philosophorum? Non semel eandem rem commemorat Cicero in libris de philosophia, sed ita ut participia ista sine addito ablativo ponantur, v. c. Fin. V. 23. Off. I. 6. Delenda sunt verba *horum vi et disputationibus.*

§ 63. Epicurea philosophia dicitur *procul abesse ab eo viro, quem quaerimus, et quem auctorem publici consilii et regendae civitatis ducem et sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus.* Quis non probet *sententiae principem in senatu?* Sed *eloquentiae principem in senatu* ut appellaret numquam in animum inducere potuit Cicero: ne extra quidem senatum, si quidem recte

quis dicitur *eloquentia princeps*, non *eloquentiae.* Abiiciantur verba *atque eloquentiae.*

§ 64. Si mei arbitrii esset, ederem *tantum eos admoneamus, ut illud, etiam si sit verissimum*, pro *tantumque*, et *est.* Istud *que* hinc alienum esse, confirmatur exemplis quae Ellendtius cumulavit ad II. 139. Coniunctivum commendant ea, quae modo Crassus dixerat § 63. *etsi cui vera videatur.* Absolvitur sententia his verbis: *tacitum tamen tamquam mysterium teneant, quod negant versari in republica esse sapientis.* In quibus non dicam nunc praeter necessitatem, quale *tacitum* sit intelligendum, addi, sed *mysterium* singulari numero usquam a Cicerone usurpari, aut etiam usurpari potuisse demonstrari mihi vellem. *Quod negant* equidem mutandum esse censeo in *quum negant.* Nihil est istarum coniunctionum permutatione in Codd. crebrius. Sed *quum* ita poni solet in citanda aliorum sententia, ad eundem modum, quo dicitur *memini quum*, pro quo etiam peritissimus Latinitatis Manutius, in ad Div. VII. 28. 1., aliquot scilicet Codd. auctoritate, *quod* restituendum censebat. Theophrastus, inquit Cicero, Tusc. V. 24, *non magnopere reprehenditur, quum tria genera dicit bonorum.* Ut in eodem Theophrasto maneamus, infra § 184. editur, *illud assentior Theophrasto, qui putat orationem — numerosam esse oportere:* quo loco relativum corrumpit adeo scriptoris consilium, et propter antecedens *illud*, postulatur *quum putat.* Infra § 168, *videtis genus hoc totum, quum inflexo commutatoque verbo res eadem enunciatur ornatius*, pro *videtis — inflexo — rem eamdem enunciari ornatius.*

§ 65. De Stoicis: *sed utrumque est in his, quod ab hoc, qnem instituimus oratore valde abhorreat; vel, quod omnes — insanos esse dicunt.* Recte vidit Ellendtius *utrumque* omnium minime sententiae convenire: non tamen accipio quod ipse excogitavit, *sed utcumque est, est in his —*, quod ita demum probari quodam modo posset, si, quod modo ante dixerat Crassus, in dubio reliquisset, *eloquentiam virtutem esse.* Idem vitium est coniecturae Orellianae, *sed verum utrum cumque est.* Equidem expungendum arbitror *utrumque:* praeterea interpolatum est *oratore:* tum requiritur *velut quod:* nihil attinet demonstrare *vel* quam h. l. ineptum sit.

§ 67. De pluribus quum sermo sit, non spernendum erat Lambinianum *dissenserunt:* satisfacere tamen puto *dissentiunt.* — Aliquanto post Arcesilae haec sententia ponitur, *nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit.* In quibus quum res ipsa, tum complura Ciceronis testimonia in eadem re hoc sane certum esse evincunt, *certi* stulte interpolatum esse. Tum initio huius loci corrigendum *Arcesilas primus:* quod edi solet, *primum*, ferendum, si is aut mutasset postea sententiam aut aliud addidisset. Ita statim post *primus instituisse* dicitur.

§ 69. *Haec autem ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientiae iugo sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi tamquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam et portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum et barbarum scopulosum atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Ulixes errasset.* Quum per multa secula integra adeo volumina ferantur, quae pro Tullianis indocti doctique amplexantur et exosculantur, ut hodie etiam indignari nonnullos videamus si quis exstiterit qui ista tanto et tam eximio ingenio indigna esse demonstret, minus miror in hoc palmario opere complura viros doctos latuisse, quae non dicam languida et ieiuna sint, multumque deflectant a reliquorum prudentia et castitate et venustate, sed quae nemo sit quin admonitus stolida esse agnoscat. Scilicet totam praecedentem disputationem, inde a § 59, in qua demonstrat quo modo ea, quae antea fuisset una disciplina cogitandi dicendique, in duo diversa studiorum genera distracta esset, ut alii philosophi alii oratores et haberentur et dicerentur, concludit eleganti simili adhibito, in quo allegoriam persecutus, ut *fluminum divortia ex Apennino* (quam locutionem perpetuo servarunt Romani: vid. Viri docti ad Liv. XXXVIII. 45. 3.) ita *doctrinarum divortia ex communi sapientiae iugo* appellat. Apparet iam, opinor, coni. *autem*, quae tum interponi solet, quum in argumentatione novum quid proponitur, unde quid sequatur post dicatur, in hac conclusione locum non esse. Reliqua omnia ab eo adiecta sunt, qui quid deceret ne levissime quidem suspicari potuit. *Philosophi* et *oratores defluere*, et *labi* dicuntur *in mare*, et, ne deseratur Apennini similitudo, illi

in *superum*, hi in *inferum* mare. Si quis sit cui hoc inventum non plane displiceat, occurrit tamen hoc, quod addita utriusque maris descriptione is, qui haec excogitavit, ita adumbrare voluisse videtur utriusque muneris indolem et naturam: igitur philosophis concedit mare *portuosum*, oratoribus *infestum* et *scopulosum*. Difficile, suspicor, Crasso, qui aliquanto post tam egregia istius generis praecepta tradit (§ 163 sqq.) huiusmodi similitudinem defendere. Arguunt vanissimum interpolatorem ineptiae quas inculcavit: non satis erat *superum mare* appellare, additque *Ionium*, quasi non diversa ista essent: quid sit mare *Graecum quoddam*, et quid in altero *barbarum*, quidque haec pertineant ad discrimen declarandum quod inter philosophos et oratores esset, vix operam dedi ut assequerer, nisi forte ut Graecum Aristoteli, ita barbarum Demostheni tribuendum sit. Quod ad extremum additur de Ulixe, qui in eo mari erraverit, (tamquam si controversiam dirimeret, quae fuit inter Aristarchum et Cratetem agitata; vid. Gell. N. A. XIV. 6.) vix sani hominis est: sed ubi semel nugandi libido quem invasit, difficile dictu est quo vanitas eum deferre possit. Quid Crassus? Nihil nisi hoc: *haec ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientiae iugo sunt doctrinarum facta divortia. Quare, si hac eloquentia* cet.

§ 72. *Namque, ut ante dixi, veteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum — scientiam cum dicendi ratione iungebant; postea dissociati, ut exposui, a Socrate diserti a doctis et deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam.* Hic iterum nonnulla perperam interposita sunt, tamquam explicandi consilio, sed quae non tantum putida, sed etiam inscite scripta esse mihi videntur. Etenim servatis his (*dissociati a Socrate diserti a doctis*) orietur primum hoc, ut passivum *dissociari* bis cum praep. *ab* construatur, tum, quod minime omnium ferendum est, ut quis dicatur *dissociare aliquem ab aliquo.* Verbi istius obiectum, quod dicitur, fieri nullo modo potest ut in singulis vel rebus vel hominibus sit, sed requirit plures qui inter se *dissocientur:* sicuti alio loco Cicero dixit *dissociare amicitias*, et Corn. Nepos Att. II. *dissociatis animis civium. Disertos dis-*

sociare a doctis ut dicatur, non patitur sermonis bene Latini ratio. Quid porro ista sibi volunt *et deinceps a Socraticis item omnibus?* In quibus *item* perperam ponitur, quasi hoc, quod dicitur, praeter exspectationem accideret, ideoque de industria significandum esset. Sed omnia ista ideo quoque abiicienda, quoniam Crassus iam dixerat *usque ad Socratem*, neque addidisse existimandus est *a Socrate et deinceps a Socraticis omnibus:* in quibus hoc quoque vitiosum est, quod *deinceps* ponitur, tamquam in successione, in ordine, hoc factum esset; tum quod Socraticorum nomen nunc tamquam certae Scholae ponitur. Conficio hinc verba *a Socrate — item omnibus* interpolata esse.

§ 75. *atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos.* Nondum nactus sum qui mihi horum syntaxin explicaret, quam frustra hucusque operam dedi ut perspicerem. Sed a corrigendo abstineo quoniam fere persuasum habeo nonnulla ante haec excidisse.

§ 78. Expellendum esse putidum emblema, *homines Stoici*, non indiget, opinor, peculiari demonstratione.

§ 80. *Sin aliquis exstiterit — is sit verus orator.* Corrigendum, *is erit v. o.*

§ 81. Non dixit Crassus *Coracem istum vestrum*, sed *veterem.* Nemo Romanus, multo minus quisquam eorum qui huic sermoni intererant, istum noverat. conf. I. 91. Lusus, aliquanto frigidior, in eo nomine, non effugit Henrichsenium.

§ 84. *Similiter nunc de oratore vestro impulsu loquor, summo scilicet.* Unde Ellendtius ediderit *simpliciter*, ignoro; sed certe id vitiosum est. Postrema, *summo scilicet*, abiicienda, utpote sententiae contraria. Suo loco dicit idem § 85. init.

§ 92. Interpolata arbitror verba *in aedilitate:* ne in Caesare quidem munus illud appellaverat.

§ 94. *Nam apud Graecos — videbam tamen esse praeter hanc exercitationem linguae doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientia. Dignum scientia* quidquam appellari posse non puto, sed *dignum cognitione.* Et quid tandem esset *humanitas digna scientia?* Imo scripsit *humanitate dignam scientiam*, i. e. quae deceret hominem, sicut infra § 140. dicitur, *omnium rerum, quae essent homine erudito dignae — doctrinam.* — Se-

quitur: *hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent:* in quibus postremum *ut auderent*, per se recte dictum, huic loco minus convenit, quoniam huius verbi subiectum nimis longe quaerendum est (*adolescentes*): multoque melius obiectum totius disciplinae in infinitivo ponitur, *nisi audere;* sicut Philipp. II. 8, *te — nihil sapere docuit.* — In extremis, *quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magno opere fugiendum.* Deesse apparet, nisi fallor, ad sententiae perspicuitatem, fortasse hoc modo resarciendum: *quod etiam si cum bonis rebus coniunctum laudandum, per se* —.

§ 96. *Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec corpore.* Ridicule plurali numero et *sensus* et *dolores* orationi tribuuntur, quum non nisi in corpore et dicantur et dici possint. Unius vocalis mutatione verum habebimus, *ut sensus, ut doloris. Sensus* oratoris esse intelligitur, vultu etiam expressus: conf. Orator 86. fin.: tum *sensum* et *dolorem* eodem modo coniunxit Cluent. 10.

§ 100. *Sic omnibus in rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est; quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poëtis [vel ex oratoribus] possumus iudicare concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta [vel poësis vel oratio] non posse in delectatione esse diuturna.* Sic haec nunc eduntur, quum Schutzius primus indicasset quae essent excludenda. Nondum tamen locus persanatus est. Quum enim dicitur, *vel ex poëtis*, cogitandum necessario est, *tanto magis ex oratoribus.* Sed totum hoc in vitio est, quum dicitur id, quod sentiat (*concinnam — esse diuturna*), *iudicare nos posse ex poëtis* aut *ex oratoribus.* Neque enim Latinum est *iudicare ex aliqua re*, nisi ea res sit norma, quam iudicium sequatur, ut *ex sensu suo iudicare,* aut *ex aequo et bono.* Usitatur hoc, ut dicatur *intelligere ex aliqua re*, et similia, ut *perspicere* (quod, transposita praep. restituendum viderunt viri docti in Off. III. 33.), quod ipsum verbum restituendum est Amic. 23. *id si minus intelligitur, quanta vis amicitiae concor-*

diaeque sit, ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. imo *perspici.* Sed eodem loco, quae sequuntur attendenda sunt: *quae enim domus tam stabilis, quae tam firma civitas est, quae non odiis atque discidiis funditus possit everti? ex quo, quantum boni sit in amicitia, iudicari potest.* Hinc apparet, *iudicari* posse quoque *ex eventu:* multae civitates discordiis perierant; *ex quo — iudicari potest.* Sed multum abest ut huiusmodi quid voluerit Crassus. Ferendum esset, si dixisset, *quot videmus poëtas aut oratores, quorum ornata sine intermissione oratio satietatem creaverit? ex quo iudicare possumus* cet. Sed in hoc praecepto neque poëtas neque oratores, qui isto vitio laboravissent, in animo habuit; qui etiam § 102. ab histrionis actione primum exemplum commendandae sententiae petat, ipsumque poëtam eo nomine laudet, et eos qui fecerunt modos. Sed initio non nisi quibus oratorem informaret cogitavit praecepta. Liberetur igitur locus intempestivis additamentis, et sic, reliquis omissis, legatur: *ex quo hoc minus in oratione miremur, concinnam — coloribus picta non posse esse in delectatione diuturna.* Nisi hoc concedatur, servabimus satis ineptam et inficetam verborum compositionem· hanc, ut dicatur, in oratione (*in qua*) nos posse iudicare orationem concinnam — non posse esse in d. d. Ex iis quae disputavi unusquisque, spero, intelliget, in sequentibus verbis: *atque eo citius in oratoris aut in poëtae cincinnis* — delenda me censere ista, *aut in poëtae.*

§ 102. *Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest:*

»nam saepius virtuti honorem praemium haud praedam petit."
sed abiicit prorsus, ut in proximos,

»ecquid video? ferro saeptus possidet sedes sacras,"
incidat, adspiciat, admiretur, stupescat. In quibus quis, quaeso, probare poterit hoc, quod dicitur actor scenicus *incidere in versus,* quod tamen intelligendum est in illo *in proximos?* Tamen non nisi unus versus apponitur, in quo quam subito mutaretur Roscii gestus declaratur non tribus verbis (*adspiciat, admiretur, stupescat*), sed quatuor: quoniam corrigendum est *incedat.* Quid sit *incedere* dixi ad Brutum 26: significaturque eo verbo gravitas, et maior fiducia, et erectus ani-

mus: multoque melius hoc in veteri poëta, apud Ciceronem ad Div. II. 9. 2. *incessi omnibus laetitiis*, interpretatur Manutius quam Cortius: Comicorum adeo est, ut Plauti Asinar. II. 3. 25. Terentii Eunuch. V. 3. 9. Hinc porro facile est corrigere *in proximis*.

§ 105. *Sed in hoc, quod postremum dixi,* (nempe, in concitandis animis) *amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est et propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius — primo reiiciebat — laudandi et vituperandi.* Primum Pearcio obtemperandum fuerat, qui *et* ante *propria* delendum vidit: postulat hoc perpetua Ciceronis consuetudo ipsaque ratio. Sed *etiam maior* si retinemus, statuendum erit laudandi exercitationem diversam esse ab *amplificatione:* sed perspicuum est hoc velle Crassum, amplificationis exercitationem esse laudationem et vituperationem. Igitur sententia certe hoc requirit, *cuius magna est illa exercitatio* —. Quod interponitur, *primo reiiciebat*, servent licet, qui eo delectantur: sed neque Crassum decebat ista diligentia, quasi hoc exprobraret Antonio, neque hic *reiecerat* ista, sed, ut ipse loquitur (II. 341.), a praeceptis suis *secreverat*. Reiicere cum aspernandi significatione coniungi solet: sed hoc tum alienum erat ab Antonio.

§ 116. Leviter corrigendum est: *consecutionis autem duo primum genera ponuntur.* Edi solet *prima*. Sequitur autem subdivisio.

§ 120. Ubi dicitur, *orationes, quae — se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt*, postremum verbum manifesto ex dittographia ortum est: non nisi *conferunt* rectum est.

§ 122. *nostra est — omnis ista prudentiae doctrinaeque possessio, in quam homines — involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem — cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiunt libellis eosque rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de iustitia, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur.* Apparet non Gorgiam tantum apud Platonem carpi, sed Aristotelem quoque aliosque philosophos, qui praeter alios de philosophia libros

Rhetorica quoque edidissent. Sed extrema (*denique etiam de naturae ratione*) fieri non potest ut in hac disputatione adiecerit Crassus. Naturam vix aliam intelligere licebit, nisi eam, quam *rerum naturam* appellare solet, quem locum physica philosophia obtinet: Crassus autem, ut e § 123. intelligitur, non nisi *civilem scientiam* spectabat. Difficile praeterea est constituere, quid sit istius *naturae ratio.* Abiicienda sunt verba *etiam de naturae*, vel propterea, quod *vivendi et naturae ratio* ineptissime iunguntur.

§ 125. *et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex re naturalis quidam splendor in verbis.* Duobus modis in Codd. interpolatum est, vel *ex re*, vel *ex rei natura.* Neutrum ferendum, ne si, quod melius fuisset, *ex rebus* quidem dixisset. — In eodem argumento pergens ita concludit: *ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est excitata, labetur.* Nusquam reperias, apud scriptorem quidem qui sanae mentis sit, *labi ad ornamenta orationis*, quum *labi* maxime de citato cursu dicatur: neque hucusque Interpretem nactus sum qui hanc loquendi formam et sententiam explicaret. Codices nihil praeter sollemnes variandi nugas afferunt. Sed corrigendum est, *natura ipsa, si modo est, excitabitur.* Paullo ante hoc in oratore postulaverat, *modo — a natura adiuvetur.*

§ 128. De Hippia, quaeque is gloriatus erat: *Scilicet nimis hic quidem est progressus.* Sed neque *progressio* ista erat appellanda (ut Stoicorum *προκοπή*) tamquam ad virtutem: neque omnino dici poterat *nimis progredi*, ut neque *nimis subsistere.* Sanum habeo hoc: — *nimium hic quidem est professus.*

§ 133. Sermo est de iis, qui sapientiae gloria excellebant, omniaque, quae quidem tum civitas nosset, complecti solebant: *ad quos olim — sic adibatur, non solum ut de iure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur.* Reliqua recte: sed dubito an Sex. Aelius, aut M'. Manilius consuli soliti fuerint a quoquam *de agro colendo.* Ipsi patres familias hanc artem vel ipsi tenebant, vel villico com-

mittebant: conf. I. 249. Sed negotii genus erit, *de opere locando.*

Quoties bonae lectiones, quas Codices afferant, spretae perperam sint ab Editoribus, nunc quidem animus non erat commemorare. Sed incido in hoc exemplum § 137. — *doctrinae sunt ab illis* (Graecis) *exempla repetenda:* ubi duo boni libri apud Orellium exhibent *petenda.* Non fugere oportebat viros doctos, dici *repetere a capite, ab ortu, a fonte, ab initio,* similiaque, sed, undecumque *exempla petere.*

§ 141. Commemorat Aristotelem, qui Isocratem aemulatus esset: *itaque ipse Aristoteles, quum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinae suae* cet. In his alterum *ipse* (*quod ipse suas*), oppositum Isocrati, Aristotelem indicat; satis incommode, quippe numquam Aristoteles causas forenses attigerat. Corrigendum *is*, i. e. Isocrates. — Statim post de more scripsisse Ciceronem puto *versum quemdam de Philocteta*, non *Philoctetae.*

§ 144. Iterum meliora e libris restituenda sunt, locusque sic edendus: *Sed certe et hae partes — quumque de duabus —.*

Laborat disputatio in explicanda translatione. Quum enim § 152. dixisset, tria esse in verbo simplici, quae orator afferat ad exornandam orationem, aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum; postquam duo priora explicuisset, § 155. ita pergit: *tertius ille modus transferendi verbi late patet*, et uno alteroque exemplo proposito, explicat sic: *quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato quum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.* Quod autem statim subiicitur § 156: *Ergo hae translationes quasi mutuationes sunt, quum, quod non habeas, aliunde sumas: illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt;* haec igitur per se rectissime dicuntur: sed frustra quaeras in antecedd. unde *hae*, et *illae* translationes explicentur, quae sint. Generalis est observatio, quae concludat necesse est totam illam transferendi verbi explicationem: quapropter pergit: *quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem aut genera po-*

nam? Ecce! § 157. redit ad definitionem: *Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco tamquam in suo positum, si agnoscitur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur:* subiiciturque statim unum alterumque exemplum, quo ostendatur quid effici possit translatione. Non miror fuisse, ut Lambinum et Schutzium, quibus certe ista, *similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas*, nullam perspicuam sententiam continere viderentur. Nam quid faciemus Ellendtio? qui, spretis illorum dubitationibus, haec annotavit: »neuter advertit haec cum prioribus arcte colligari. Hoc dicit: Quid vobis (in altera praeclari voluminis editione corrigetur, ut spero »vos") doceam ratio»nem metaphorae. Est simile in unius verbi brevitatem con»tractum." Videtur is verba ea, de quibus quaerimus, in hanc sententiam interpretari velle, quasi explicarent *rationem metaphorae:* quod tamen se non facturum modo significaverat Crassus, (*quid vobis — ponam?*), itaque omittit rhetorum in hoc loco minutas distributiones et definitiones, defungiturque exemplis quibusdam, tum praeceptis, ut intelligeretur quid vitandum in eo genere esset. Neque tamen explicant viri docti, quid sit primum *brevitas contracta:* contrahere plura in breve spatium possumus, indeque orietur brevitas; ipsam brevitatem contrahere nemini licebit. Porro quid est *similitudinis est brevitas?* Estne, similitudinis hoc proprium est, ut habeat brevitatem? Sed ipsi similitudini neque brevitas, neque copia aut amplitudo tribui potest, orationi, quae sensa mentis exponit, potest, siculi § 158. dicitur, *etiam brevitas translatione conficitur,* i. e. unius verbi translatio efficit ut id, quod intelligi volumus, non opus sit pluribus verbis propriis explicare: et § 160, *singulis verbis res ac totum simile conficitur.* Equidem nihil sani agnosco in verbis iis, quae Ellendtius defendere conatur; sed ne aliorum quidem utor correctionibus: nec reticebo, primum ista mihi delenda videri, tum resarciendam esse disputationis iustam seriem transpositione, ut totus locus ad hunc modum describatur. — *quam alieno verbo posuimus, similitudo, quod verbum in alieno loco tamquam in suo positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Ergo hae translationes quasi mutuatio-*

nes sunt, quum, quod non habeas, aliunde sumas; illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem aut genera ponam? Sed ea transferri oportet cet.

§ 160. *maxime oculorum, qui est sensus acerrimus.* Melius aliquanto edetur *quorum est s. a.*, sicuti loquitur Fin. II. 52.

§ 162. *Vive Ulixes, dum licet; Oculis postremum lumen radiatum rape.* Alieno loco ponitur hoc exemplum, quoniam modo non nisi hoc praeceperat, *fugiendam esse dissimilitudinem.* Sed coniungi oportet cum eiusdem generis exemplo § 158, et haec omnia transferenda post verba *uno significata translato.*

§ 166. *Modus autem nullus est florentior in singulis verbis nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit.* In his novissimi Editores nihil offenderunt. Ernestus tamen, qui multos alios elegantiae sensu superavit, rectissime vidit aliquid turbatum esse: »nam ille *modus*, inquit, non »expressus est, et sequitur *ex hoc genere*, quod tamen non »commemoratur." Itaque suspicatur lacunam esse post *orationi*, quam sic explendam esse, *quam ἀλληγορία.* Apparet autem ex hoc initio, *modus autem nullus*, absoluta explicatione translationis quae uno verbo contineretur, pergere Crassum ad novam huius generis formam: ut nunc ista edi solent, coniiciat quis non nisi a verbis *nam illud* inchoari novam illam praeceptionem. Sed lenissima medicina sanandus locus est, hoc modo: — *nec qui plus luminis afferat orationi, quam illud quod ex hoc genere* (i. e. genere translationis) *profluit, quod non est in uno verbo* cet.

§ 167. *Pro Afris est sumpta Africa.* Dixi de his ad Orator. 93.

§ 169. *illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quae ex pluribus connexa sunt?* Postremi verbi et numerus et modus in vitio est. Legendum *connexa sit* sc. oratio: et Coniunctivum postulat constructio Infinitivi, in quam secundaria sententia includitur.

§ 172. *Sed est tamen haec collocatio conservanda verborum.*

Nihili est *conservare hanc collocationem*, quasi ne periret periculum esset. Praecipit Crassus hoc, ut collocationi operam dent: idque dixit *servanda*, quo eodem verbo utitur in eadem re § 191 et 192. Conf. quae de compositorum abusu ad Orator. 120. dixi.

§ 173. *Hanc diligentiam* (sc. collocationis) *subsequitur modus etiam et forma verborum, quod iam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostrae neque librariorum notis sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur* cet. — Laborasse videntur Interpretes in huius loci interpretatione, quum quaererent imprimis quo pertineret Genitivus *interspirationis.* Si Crassi disputationem recte perspicio, quam absolvit § 198, duplicis generis praecepta tradit, quorum alia numeros et pedes spectant, quibus orator in formanda oratione utatur, alia referuntur ad sententiarum formam et comprehensionem verborum, in qua *circuitus* et *orbis* spectatur, quaeque in Oratore *incisa* et *membra* appellat. Prioris generis generalis significatio continetur his verbis, *versus enim — putaverunt.* Quae autem subiiciuntur non istuc, sed ad clausularum interpunctionem pertinent. Propterea alterum *enim* recte mihi omittere videntur duo optimae notae libri Bambergenses. Sed eo ipso *interspirationis* falso interpositum esse arguitur, temere adscriptum ex § 198. fin. Sed erant haec sic iungenda cum superioribus: *nec defatigationis nostrae neque libr. —*, in quibus *verborum modus* ad numeros ipsos, *sententiarum modus* ad circumscriptionem et membra sententiae refertur. Praeterea corrigendum, *in oratione.*

§ 174. *Namque haec duo musici — machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero et vocum modo delectatione vincerent aurium satietatem.* Incommode haec de musicorum inventis sic abrupte interponuntur in mediis praeceptis eorum, qui de rhetorica scripserant. Neque *haec duo* isto pronomine designanda erant, quum neque enumeratio instituatur, neque in antecedd. exstet, quo illud referatur.

Quae ita perperam distracta sunt, hoc modo cum superioribus aptius cohaerebunt, si legetur, *nam quae [haec duo] musici — satietatem, haec igitur duo, vocis dico* cet.

§ 176. *Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse?* De his explicandis merum silentium apud novissimos Interpretes. Quid tamen est *munus insistere?* Finge quodlibet; non tamen efficies ut recte istis subiiciatur *ut arbitremur* —. Nihil e Codd. affertur, nisi *non* pro *modo*, et *tantum* omissum. Apparet praeterea hoc, non quaerendum esse an *illam vim consequi* quis posset, sed *quo modo* consequi. Resectis inutilibus additamentis, quae cassa sententia sunt, integram, nisi fallor, habebimus hanc formam quaerendi: *quonam igitur modo arbitramur nos — posse? Munus* ab huius rei significatione alienissimum est, nec nisi in eo, quod oratorem efficere dicendo oporteat, usurpari solet. *Quonam modo* sic iterum § 195.

§ 178. *Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, plurimum eadem haberent vel dignitatis vel saepe etiam venustatis.* Propter interpositum illud, *sic in oratione,* exspectes hoc ipsum nunc continuo explicandum esse: sed subiicitur multarum aliarum rerum explicatio, et § demum 181. transfert hoc ad orationem. Hinc existimo et prius *ut* delendum esse (quod in uno libro apud Ellendtium omitti nunc video), et verba illa *sic in oratione.*

§ 189. In his, *me invenisse eloquentem,* postremum vocabulum tollendum esse, satis significavi ad Oratorem § 44.

§ 200. *Tum denique hic nobis orator ita confirmandus est, et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palaestra non solum sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem — ad gravitatem orationis utatur.* Diligenter tractavit hunc locum Ellendtius, recte videns *tum* abiiciendum esse: neque enim novum quid, a superiori diversum, nunc adiicitur. Sed ne *denique* quidem huic sententiae convenit, qua coniunctione uti solent in conclusione post aliorum enumerationem. Quid porro est *hic orator?* Agit de oratore, non

de hoc aut illo. Sed illis abiectis habebimus *hic*, adverb., i. e. quod ad habitum orationis attinet.

§ 201. *Formantur autem et verba et sententiae paene innumerabiliter, quod satis scio notum esse vobis; sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter interdumque factis raro autem etiam pervetustis. In perpetua autem oratione, quum et coniunctionis lenitatem et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio sententiarum atque verborum.* Ingreditur doctrinam figurarum, quarum, ut Graeci rhetores in σχημάτων disciplina, duplex facit genus: conf. Orator § 134 sqq. Ideo media tantum distinctione illa, *in perpetua autem oratione*, a superioribus segreganda erant. Sed restant alia animadvertenda. Miram certe interpretationem Ellendtius adhibuit his verbis, *quod quidem vos etsi facitis.* Primum explicat »faciebant id, ut putarent:" aliquanto post dicit, »corrigendum puto *quod q. vos esse scitis.*" Si *putandi* verbum modo praecederet, ferri quodammodo ista explicatio posset: nunc tamen relativum *quod* ad totum illum locum de figuris refertur. Aliquanto melior coniectura est, *etsi scitis:* quamquam non in ea re *sciendi* verbum usurpare licet; dixisset potius *etsi vobis nota sunt*, ut loquitur Catulus § 208. Sed prava lectione *facitis*, obliterata vera est *fastiditis*, quod dixisse Crassum inde colligi potest, quod ipse supra talia *odiosiora*, et *ineptias*, et *minutas res* appellavit: conf. § 51. 148. 187. — Sequitur, *ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi — illa tria tenere* cet. Si *oratoris est*, ut ubique, idem est quod, oratoris proprium est, aut munus et officium, alienum hoc est ab hoc loco: corrigendumque *oratorium.* — Supra ad § 26 correxi *admirabile.* — Tum, omissa *que* coni., legendum *interdum factis:* et satis erit *vetustis.* Neque dubito corrigere *coniunctionis levita-*

tem. Duobus aliis locis, supra II. 64. et Orator 53. idem confirmatur Codicis auctoritate.

§ 203. In figuris sententiarum ponitur hoc: *tum augendi minuendive causa veritatis superlatio atque traiectio.* Sed *traiectio* ad ordinem verborum pertinet: conf. Herenn. IV. 44: ipsamque *transgressionem*, cuius ea species est, commemorat mox § 207. Delendum credo, *atque traiectio.*

§ 208. Absoluto illo loco de figuris, haec dicit Crassus: *haec enim sunt fere atque horum similia vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem verborumque conformationibus illuminent.* Nemo sane negabit *vel plura etiam esse posse:* sed qui mecum agnoscat hoc ipsum significari iam illo *fere*, et *horum similia*, inficetum emblema abiiciet. — Tum corrigendum *illuminant.* Conf. ad Orator. § 128.

§ 211. *et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio — desiderat.* Quoniam modo iam *causae capitis* et *rerum privatarum* ponebantur, quae certe iudiciorum sunt, inepte rursus *iudicia* inculcantur. — Tum ex Cod. revocandum *sermo*, quod de genere dicitur, non *sermones.* — In fine huius loci parendum fuerat Lambino, et omittendum *debet videri*, quod ne Latinum quidem est, pro considerare, attendere, si passive ponitur.

§ 214. *Quid fuit in Graccho, — quod me puero tanto opere ferretur?* Unus Lambinus agnovisse videtur, dici non potuisse *tanto opere ferre aliquem:* ex reliquorum omnium silentio conficio non admodum hoc displicuisse. Et tamen ferendum non erat. Ille coniecit *efferretur.* Recte.

§ 215. Legendum esse, *et ea si satis in actione efficeret*, pro *sed ea*, concedent, opinor, qui attendent his ipsis confirmari ea quae antecedunt.

§ 216. *Omnis enim motus animi suum quemdam [a] natura habet vultum et sonum et gestum; corpusque totum hominis et eius omnis vultus omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae.* Non perspexisse videntur Editores, initio huius loci *motus animi* plurali numero dici, ut § 220. init., itaque corrigendum esse *omnes* —

habent: singularis tum defendi poterat, si, ut in fine huius loci, diceretur *suum quisque.* Neque hoc attenderunt, *vultus* quoque in plurali numero dici, sicuti est in his, II. 148, *vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant:* et nihil erat cur, quum *voces*, non *vox*, non eodem numero *vultus* dicerentur. Videntur haec exigui momenti esse; attamen sermonis proprietas servanda est.

§ 220. De gestu una praeceptione absolvit: *omnes autem hos motus subsequi debet gestus — laterum inflexione hac forti ac virili, — ab armis aut etiam a palaestra. Manus autem minus arguta —; brachium procerius proiectum —; supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis.* Sed illam comprehensionem corruperunt primum librarii, interposita coni. *autem* post *manus*, tum Editores, qui crediderunt novum quid ita inchoari, et postrema illa maxima distinctione a superioribus segregarunt. Quod autem *manus minus arguta* commendatur, quaeri potest, minus quam quid? Legendum suspicor, *manus non nimis arguta*, sicuti mox § 222. *non nimium.* Quod olim in Legg. I. 27. conieci, non probari video Feldhuegelio: nunc acquiesco in vulgato.

§ 222. *Oculi sunt, quorum tum intentione — motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis.* Legendum *aptos: apte significare* nihili est.

§ 224. *De quo illud iam nihil ad hoc praecipiendi genus, quemadmodum voci serviatur; equidem magno opere censeo serviendum.* Vitiosum est *equidem*, cuius h. l. nulla ratio est: corrigendum *cui quidem.*

§ 225. De servo quem cum eburneola fistula post se stantem habere solebat Gracchus quum concionaretur: *audivi mehercule, inquit Catulus, et saepe sum admiratus hominis quum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam* (226). *Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in re publica esse delapsos.* Minus opportunum in his est, *ego vero.* Tritum est enim istam coni. vel tum usurpari, quum affirmando respondetur ad interrogationem (ut Tusc. II. 26: *fuisti — in scholis philosophorum? Vero, ac libenter quidem.*) vel cum adversandi aut corrigendi significatione poni, sed ita,

ut verbum vel addatur, vel ex alterius verbis intelligatur. conf. § 229. Igitur, si Catulus dixisset *admiratusne es?* recte responderet Crassus *ego vero*. Sed, quum Catulus nihil aliud, ut puto, admiratus esset, vel potius miratus, praeter illam Gracchi diligentiam, quippe quam quo modo interpretaretur non habebat, cuius ne Iulius quidem rationem intelligebat, ut paullo post dicitur, Crassus eam ex eius doctrina et scientia explicat, itaque corrigit Catuli opinionem. Habebimus, credo, id quod Cicero reliquit, si locum hoc modo legemus: — *et saepe sum miratus hominis eam diligentiam. Ego vero, inquit Crassus, etiam doctrinam et scientiam: ac doleo quidem* —.

§ 229. *Fore dicis? inquit: ego vero esse iam iudico.* Et adiecto illo *dicis* facile carebimus: et paullo post legendum, *quamobrem recte confidis*, pro *vides*.

I. BAKE.

CHARITONIS LOCI ALIQUOT EMENDATI.

Apud Charitonem in Hirschigii Eroticis p. 416, 20. *τίς ἀνὴρ μηνύσειε τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην, ἧς ὁ Ἔρως ἦν ὁ δημαγωγός;* corrupta sunt *τίς ἀνὴρ μηνύσειε.* Abundat vitiose *ἀνήρ*, nam solum *τίς* in tali re recte ponitur. Omissum est vitiose *ἄν*, namque ut Graece dicatur: *Quis eam concionem describat*, ut vertit Reiskius, nemo hodie superest qui serio credat *ἄν* posse omitti. Sed *μηνύειν* non est *describere*, ut opinor. Requiritur tamen hoc ipsum, ut vides. Quomodo autem Graece dicitur *describere?* Nempe *ἑρμηνεύειν.* Itaque vides emendandum esse: *τίς ἂν ἑρμηνεύσειε τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην;*

Pag. 417, 11. *ἡμεῖς δ' ἐτάθημεν αὐλείοις θύραις ἐπαγρυπνοῦντες.* Attulit hunc locum Ruhnkenius ad Timaeum v. *Παρατενεῖς: ἀπολεῖς, ἐπὶ πλέον παρελκύσεις*, ut ostenderet *ταθῆναι* nonnumquam pro *παραταθῆναι* dictum esse, id quod nec verum est nec simile veri: corrigendum est: *ἡμεῖς δὲ παρετά-*